

Det fattige ordskiftet

DEBATT: **Vi trenger et offentlig ordskifte hvor alle stemmer høres – også filosofenes.**

Av Helga Varden, førsteamanuensis ved Illionis University at Urbana-Champaign.

De siste årene har vi i Norge blitt konfrontert med flere nasjonale tragedier og virkelig utfordrende politiske situasjoner. Alle tilfellene later til å ha ett fellestegn: De har vist oss at våre offentlige institusjoner og vår forståelse av innen- og utenrikspolitikk enkelt og greit er for dårlige. For eksempel, det siste året har vi sett en justisminister som har holdt tilbake viktig informasjon om asylbarn i Norge for Stortinget, vi har sett en kronprins som ikke later til å forstå at vennskap med mektige privatpersoner ikke bare er et privat anliggende for en kongelig, og vi har skjønt at vi har et forsvar, hvis budsjett de siste par tiår har blitt kuttet så mye at det nå bare kan rettferdiggjøres dersom vi (på uklokt vis) forutsetter at det aldri blir krig igjen i vårt land, at vi aldri igjen trenger å bidra militært for å beskytte andre, og at terrorisme er et forbigående fenomen.

Om vi går noen år lenger bak i tid, så avdekket terrorhandlingen 22. juli 2011 særdeles alvorlige svakheter ved vårt lovverk, politi, og rettspsykiatri når volden som begås er grusom nok. I tillegg viste ikke bare denne saken, men de mange terrorangrepene og flyktningestrømmen at [rasisme](#) og fremmedfrykt sammen med samtidens teknologi åpner for individ- og smågruppebasert terrorisme og ekstremisme av en fryktelig karakter. I Norge, som i alle andre land, bærer den offentlige debatten (inkludert politikernes innspill) preg av at vi ikke har et godt nok grep også omkring disse mer generelle problemstillingene.

Hva er det med måten vi bedriver offentlig debatt som gjør at mange viktige beslutninger og reaksjoner på disse ikke har vært gode nok de siste par tiår? For eksempel, har vi forvitningsproblemer i sentrale deler av den offentlige autoritetsstrukturen? Har synligheten som fulgte med utviklingen av sosiale medier gjort det politiske mer krevende? Har krav om innsyn og åpenhet medført at kvaliteten på politikerne og det offentlige ordskiftet generelt må heves? Hva er det vi ikke forstår, som igjen fører til at et av verdens rikeste land bestående av en høyt utdannet befolkning, ikke er bedre rustet til å håndtere mange av de helt grunnleggende spørsmål om samfunnsstyring vi står ovenfor?

Den manglende forståelsen

Om vi retter fokuset på feilgrepene til sentrale offentlige personer de siste årene, har de ansvarliges svar på kritikken de har fått båret preg av bagatellisering og manglende forståelse for mulige konsekvenser av handlingene. For å sette ting på spissen kan det virke som om hovedaktørene tenker at det er tilstrekkelig med en beklagelse for å rette opp alle, inkludert svært alvorlige, feilgrep; til tider kan det nærmest virke som om det å legge seg flat for kritikk og

innrømme feil er blitt en nært rutinemessig øvelse. Alternativt at løsningen er å sette ned en offentlig komité for å evaluere den aktuelle situasjonen. Ingen av disse formene for respons er gode nok.

LES MER AV HELGA VARDEN: [Norsk filosofi — et blikk utenfra](#)

For å ta det mest opplagte først: Om justisministeren hadde tatt innover seg alvoret i det han gjorde da han holdt tilbake avgjørende opplysninger for Stortinget, hadde han umiddelbart levert inn sin avskjedssøknad. En god statsminister hadde godtatt den. Om kronprinsen allerede hadde vært så klok som det vi håper han vil bli før han blir konge, hadde hans reaksjon på kritikken ikke bare vært at alle må jo få lov til å ha venner. Han er tross alt kronprins; et vennskap med ham er ikke som andre vennskap – et vennskap med ham innebærer tilgang til en av de mektigste offentlige personene i Norge. I tillegg, vennskapet det her ble stilt spørsmålsteget ved involverer en svært rik privatperson som har i alle fall deler av sin eiendom registrert i et såkalt skatteparadis. Dette i seg selv gir norske borgere gode grunner til å være bekymret for kronprinsens tilsynelatende manglende forståelse av alvoret i problemstillingen.

I disse tilfellene er det også rimelig at vi er oppriktig oppgitt over at relevante offentlige autoriteter ikke har svart på spørsmålene eller har fulgt sakene opp med en betimelig gjennomgang og avklaring av relevant reglement. Grunnen til dette er kanskje at både justisministeren og kronprinsen ikke har skjønnt kritikken og forholder seg til problemene som om de er "image-problem", hvis løsning involverer at de blir bedre til å håndtere media?

Akademikernes ansvar

Men hvorfor forstår ingen av dem problemstillingene? Hva er det vi alle gjør galt når det faktisk er tilfelle at to av landets mektigste offentlige personer (og støtteapparater) ikke vet bedre? De forstår ikke at alvoret i feilgrepene består i at de gjennom disse handlingene har sviktet både vår tillit og undergravd våre offentlige institusjoner. Noe av skylden for dette er selvsagt justisministerens (og statsministerens) og kronprinsens (og kongehusets) egen. Men som vi skal se nedenfor, tror jeg noe av skylden for dette er vår alles, inkludert akademikernes.

Akademikere og fageksperter har et stort ansvar for å bidra til at kunnskapsnivået i samfunnet er høyt, og for at aktuelle situasjoner og viktige samfunnsspørsmål blir grundig og nyansert belyst med relevant kunnskap. Vi har et felles ansvar for dette, selv om vi ikke blir betalt for å gjøre det; at vi tar et slikt ansvar er en forutsetning for et demokratisk og fritt samfunn.

Problemet er ikke fraværet av en venstrestyrt republikk

Medias respons på skandalene har ofte ikke vært særlig klokere enn justisministerens og kronprinsens. Den har i tillegg vært ganske så forutsigbar. For eksempel har noen atter en gang

standhaftig foreslått at løsningen på problematiske forhold som involverer kongehuset er at det avskaffes og at [Norge](#) blir en republikk. Problemene med justisministerens handling (som alle andre nåtidige problemer i politikken) hadde tilsvarende vært løst om partier mer til venstre politisk tok over styringen av landet igjen. Disse to kritikkenes samlede forslag later til å være: Om vi bare hadde vært en republikk med venstresiden i regjering, så hadde alt vært så meget bedre.

Det er derimot lite sannsynlig at løsningen på problemene ligger i å skifte ut regjeringspartiene, eller i den konstitusjonelle ordningen som sådan. Slik argumentasjon uttrykker svake historie- og samfunnskunnskaper. Tross alt: Ingen av de ulike sidene i politikken kan erklære seg skyldfrie i de nevnte hendelser eller i håndteringen av disse. For eksempel, om jeg ikke har misforstått, var svært mange villige til å delta i politisk hestehandel slik at justisministeren kunne få sitte tross sin særdeles respektløse opptreden. Det er heller ikke tilfelle at verdens republikker klarer å unngå kronprins-lignende hendelser og utfordringer, siden de har lignende type problemer med klønete og ukloke presidenters opptreden. Og alle partiene må ta sin del av ansvaret for de andre alvorlige, mer generelle politiske problemene, som at vi ikke har et godt nok militært forsvar, for at rettspsykiatrien, politiet, og lovverket ikke holder mål når voldsbruken er ekstrem nok, og for at vi ikke har fått bukt med rasismen og fremmedfrykten.

Offentlig autoritet og folkets tillitt

Jeg tror en hovedgrunn til at vi ikke bedre klarer å håndtere samfunnsstyringen er at vi ikke har utviklet gode nok evner, som enkeltindivider og som samfunn, til å kritisere, lytte til kritikk, tenke, og å handle som offentlige representanter og som konstruktive bidragsyttere i en stadig mer krevende offentlig debatt. I likhet med flere andre samfunn tas det i Norge ikke tilstrekkelig på alvor at man, enten man nå er kronprins, justisminister, politiker, eller offentlig ansatt, ikke handler som privatperson. Vi må tenke gjennom konsekvensene av at man som offentlig representant har fått tillitt til å handle på vegne av alle, at det er gitt tillitt til å handle i deres navn ("Norge"). Som offentlig representant er man derfor tiltrodd evnen og viljen til å handle innenfor det nasjonale lov- og regelverk; det å handle slik er essensielt for at makten som utøves har normativ autoritet og med rette utøves i statens navn, og altså at maktutøvelsen ikke er korrumpert statsmakt (som, til syvende og sist, kan reduseres til organisert, privat voldsutøvelse). Det er derfor helt grunnleggende for en rettsstat at borgerne kan stole på de offentlige representantenes evne og vilje til å handle med integritet og innenfor det mandat rollen gir. De må kunne forvente at man etterstreber å ta på alvor viktigheten av offentlige avgjørelser og engasjement, til beste for alle som lever innenfor det juridisk-politiske rammeverket som man er satt til å forvalte og videreutvikle.

Om man gjør dette godt, hører man på *alle* – fageksperter, akademikere, berørte, og engasjerte parter, og man lar det ikke gå prestisje i avgjørelser.

Man må unngå å la hensynet til kortsiktig popularitet styre viktige avgjørelser. Det eneste som skal påvirke er tanken om at beslutningene fattes på vegne av rettstaten Norge, og at det skjer innenfor

rammeverket som sikrer hver enkelt deres rettigheter og så langt som mulig er i alles beste interesse. Man må bestrebe seg på å sikre at beslutningene er så velinformerte og gode som overhodet mulig. Og man tilbakeholder aldri informasjon andre offentlige autoriteter er avhengige av for å gjøre jobben de har fått tillitt til å gjøre. Når en bryter denne tillitten — selv om en angrer, som justisministeren gjorde — så må en tre fra stillingen; dette er ikke ett av de feiltrinnene en unnskyldning kan rette opp. En oppriktig beklagelse er viktig og på sin plass, selvsagt, men justisministeren har hovedansvaret for at lover og regler som sådan opprettholdes i samfunnet. Han brøt lovene som setter rammeverket for justisministerens kontor, og gjorde det dermed også umulig for Stortinget å utøve sin kontrollfunksjon i forhold til regjeringen (her: at regjeringens beslutninger og politiets handlinger er i samsvar med norske lover og basert på fakta). På denne måten hindret justisministerens handlinger Norge fra å fungere som en rettsstat — nettopp det justisministerens kontor har hovedansvar for — og som et konstitusjonelt demokrati hvor regjering, storting, og domstoler utgjør tre komplementære roller.

POLITIKK OG OFFENTLIGHET: [Rasisme uten rasister i Norge](#) • [Det konkrete forbannelse](#)

Dette er ikke handlinger som bare uttrykker dårlig eller manglende dømmekraft og feil i spesifikke saker, noe alle gjør innimellom og som beklagelser kan rette opp, men handlingene involverer en korrumpert av justisministerens kontor og det konstitusjonelle demokratiet. Å handle slik er nettopp et brudd på den tillitten vi må kunne ha til de som sitter på toppen av det juridisk-politiske rammeverket; at justisministeren til enhver tid viser seg denne tillitten verdig er en forutsetning for en fungerende demokratisk rettsstat. Det er derfor beklagelser ikke var nok — det vil aldri være nok for slike handlinger — og hvorfor justisministeren burde gått av. Det at de andre politiske autoritetene (statsministeren og flertallet på Stortinget) ikke krevde at justisministeren gikk av, var å la vår demokratiske rettsstat forvitre; det var å la makt og politiske særinteresser ta plassen til rettsstatlig, demokratisk autoritet. Det er derfor dette var et alvorlig, trist øyeblikk i norsk politisk historie.

Teoretikerne - en unyttet ressurs

Etter mitt skjønn er et annet hovedproblem i norsk offentlig debatt at det er for lite rom for deltagelse fra akademikere og fagekspertene. Manglende forskningssatsning i humaniora er en sannsynlig årsak, samt måten mye offentlig debatt preges av en tendens til nedlatende holdninger til "teoretikerne", inkludert manglende plass for fagekspertise og akademikere i media. Dette er, tror jeg, grunnen til at nivået på det norske offentlig ordskiftet til tider er bedrøvelig, og generelt sett for dårlig (gitt feilene vi faktisk begår som nasjon). Dyktige forskere og kunnskapsrike teoretikere er en uvurderlig samfunnsressurs, fordi de kan bidra til å sikre at diskusjonene omkring viktige og kompliserte tema blir så velinformerte og reflekterte som mulig. Dette er selvsagt ikke problemer bare for Norge. Mange land sliter med dem, dog noen land, som for eksempel Tyskland, gjør det vesentlig bedre enn resten av oss. Men norsk media og norske politikere har ingen unnskyldninger for at de ikke legger bedre til rette for deltagelse fra fagekspertise og akademikere i det offentlige ordskiftet; det er på høy tid at de tar innover seg viktigheten av også denne typen kunnskap.

Vårt samfunnsansvar

På den andre siden må vi alle bli flinkere til å delta i offentlig debatt som konstruktive bidragsytere, enten vi deltar som generelt interesserte borgere, eller som akademikere og fageksperter på ulike tema. Ansvar for lovverket og de offentlige institusjonene, inkludert det å utvikle gode lover, er ikke grunnleggende sett bare politikernes ansvar, det er også et felles samfunnsansvar. Det er *vårt* lovverk og *våre* institusjoner det er snakk om. I vårt engasjement må vi våge å bli upopulære, vi må strebe etter ikke å være politisk dogmatisk eller partipolitisk lojale, vi må tørre å ta del i debatten også når vi ikke har sikre svar, og vi må alle være villige til å gjøre vårt for at nivået på samfunnsdebatten løftes. Når det eneste vi vet ganske så sikkert er at ordskiftet er for fattig, må vi ta oss sammen og heve nivået: Sammenlignet med alle andre land har vi særdeles gode ressurser til rådighet – god lønn, gode arbeidsforhold, høyt utdanningsnivå, osv. Vi har ingen unnskyldning for å ikke ta del og forbedre tilstanden; også vi må skjerpe oss.

Viktigheten av filosofi

Jeg tror, med andre ord, at en grunn til at så mange grunnleggende ting later til å ha gått i feil retning de siste årene er at vi, som enkeltindivider og samfunn, ikke er flinke nok til å reflektere over viktige problemstillinger og å delta i offentlig debatt. At tilstanden er så problematisk som den virker til å være, er ingen andres feil enn vår egen. Igjen, dette gjelder også akademikere og forskere—inkludert filosofer¹: Det vil si, en trenger ikke være filosof for å vite at justisministeren og kronprinsen trakk alvorlig feil, selvsagt ikke. Men filosofer kan bidra mye ved å gjøre tilgjengelig verdifullt tankegods våre forgjengere har delt med oss gjennom sine bøker; mange av situasjonene vi står ovenfor er nye, men mye av den etiske og juridisk-politiske kompleksiteten i dem er gammel. Filosofene kan derfor bidra med refleksjoner og ideer omkring identifiseringen av hvilke typer problemer det er vi sliter med å forstå og hvilke muligheter som sannsynligvis vil være bedre enn andre når vi forsøker å gå fremover. Snudd på hodet: Vi filosofer bør ta mer og bedre del i offentlig debatt, generelt underveis (som for eksempel diskusjoner omkring monarkiets rolle, rettspsykiatri, rasisme, og styreform) og i forbindelse med spesifikke hendelser (som justisministerens og kronprinsens alvorlige feiltrinn).

For å rette skytset mot meg selv et øyeblikk: For et par år siden, skrev jeg en artikkel om terrorangrepet 22. juli som jeg publiserte i [Norsk Filosofisk Tidsskrift](#). Det jeg derimot ikke gjorde var å skrive en liten, mer lettlest oppfølger, skrevet spesifikt for en avis eller et allment tidsskrift, hvor jeg gjorde noen av de sentrale ideene i artikkelen tilgjengelige for *alle*. Jeg burde ha gjort det. Som filosof burde jeg følt meg forpliktet til å ta del også i det offentlige ordskiftet i fellesskap med representanter fra andre samfunnsgrupper, som politikere, forfattere, politiske kommentatorer, og journalister.

Vi filosofer må sammen med andre akademikere og forskere ta ansvar og begynne å engasjere oss mer i den offentlige debatten, og da må vi lære å tåle at vi ikke får det helt til innimellom. Vi må

lære ikke bare å beklage (som kronprinsen gjorde, i alle fall litt, og burde gjøre), men å være åpne for å forstå hvorfor handlingene var feil, korrigere vår forståelse (som kronprinsen ikke var), og rette opp mangler i ordskiftet. Vi må kunne sette oss inn i andres situasjon og perspektiver. Vi må også kunne kjenne litt på det som jo må være et nært umenneskelig press, nemlig den ekstreme medieoppmerksomheten en kronprins får hele tiden, og spesielt når han sier eller gjør innlysende gale (og til dels dumme) ting offentlig. Bare da tror jeg at vi har sjanse til å bli kloke nok som enkeltindivider og som samfunn til å takle de store utfordringene vi faktisk står overfor. For å få ting på rett kjørl, stoppe mulig forvitring av våre offentlige institusjoner og heve kvaliteten, inkludert kunnskapsnivået på det offentlige ordskiftet, må vi bli bedre i stand til å ta for oss diskusjoner omkring vanskelige og komplekse spørsmål, fra styreform og monarki til identitetsspørsmål og rasisme, fra innvandring og flyktningekomplekset til militært forsvar og rettssystemet.

Til tross for at disse problemstillingene ikke har enkle svar, er det slett ikke umulig å bli klokere om vi samarbeider. Vi trenger offentlige diskusjoner hvor alle stemmer høres, hvor vi sammen bidrar med innsikt, kunnskap og refleksjoner, og hvor alle bidrar med sitt absolutt beste. Om vi gjør det, øker vi selvsagt også sjansen for dyktigere politikere og statsoverhoder; de får et mer konstruktivt, kritisk, kunnskapsrikt, og mangfoldig engasjement å støtte seg på underveis. For å gi et siste eksempel: Den siste terrorhandlingen i Paris viser oss ganske klart at politikerne enda ikke vet helt hvordan man skal takle slike hendelser, og dermed viktigheten av at vi alle hjelper dem å bli flinkere så snart som mulig, nemlig ved å bidra der vi kan. Til tross for terroren i Frankrike, eller nettopp på grunn av den, så er det viktigere enn noen gang at så mange kloke hoder som mulig deltar i samfunnsdebatten, nettopp for å sikre nivået, at det ikke glir ut i ekstreme, destruktive retninger.

De av oss som ikke lever av politikk kan ikke delta hele tiden og vår ekspertise er ikke å være politikere. Men vi kan bidra jevnt og trutt og mer innimellom, og om vi alle gjør det, så kan vi gjøre ordskiftet rikere og politikken bedre. Og da, selv når vi ikke får det godt nok til, bærer vi fremdeles ansvaret, men vi bærer dette ansvaret sammen, som samfunn. Først da kan vi alle med rette si at vi faktisk har gjort så godt vi kan. *Sapere Aude*, som Kant foreslo mottoet for vår tid bør være: *Våg å være klok.*²

Noter

¹ En trenger tross alt ikke kunne mye Hobbes, Locke, Rousseau, eller Kant for å skjønne at justisministerens og kronprinsens respons på omtalte hendelser er særdeles utilstrekkelige. En trenger heller ikke ha lest mye av dem før en vet at de typiske responsene i media—av varianten "alt hadde vært så meget bedre om vi var venstrestyrt eller en republikk"—heller ikke er spesielt dype eller kloke. Vi vil også snart forstå at *noe* av skylden for at de ikke vet bedre, er vår (filosofenes).

² En stor takk til Kari Kristensen, Anita Leirfall, Tone Monkerud, Alexander Myklebust, Mariann Solberg, Cathrine Theodorsen, Jørgen Varden og Hilde Vinje for uvurderlig hjelp med skrivingen av

denne teksten. Feilene som fremdeles finnes (tross deres innspill), inkludert som uttrykt i ideene fremsatt, er selvsagt bare mine.